

Recensies

ALGEMEEN

P. K. Doorn, N. S. van Hall, *Nederlands historisch data archief. Eindverslag van een verkennend onderzoek* (Amsterdam: SWIDOC/Steinmetz archief, VGI, 1989, 91 blz., ISBN 90 71684 14 8).

Sedert een aantal jaren wordt er door de Vereniging voor geschiedenis en informatica (secretaris: C. A. Mandemaker, Markstraat 55, 3582 KK Utrecht) intensief nagedacht over de vraag hoe het vele werk dat de historici steken in het opbouwen van gecomputeriseerde databestanden tot optimale resultaten kan leiden. De leden van de Vereniging spannen zich in om software te ontwikkelen en de historische informatiekunde heeft reeds bewezen een innovatieve tak van historische bedrijvigheid te zijn.

Enkele belangrijke publikaties van deze dynamische club dienen vermeld te worden. De *Cahiers voor geschiedenis en informatica* verschijnen sedert 1988. Zij bevatten allerlei bijdragen betreffende het grote terrein van gecomputeriseerd historisch onderzoek. De eerste aflevering bevat zeven bijdragen over het aanmaken en gebruiken van historische databases. De derde aflevering (die tegelijk een heruitgave is van de tweede) werd door een speciale ad-hoc redactie van Th. Engelen en O. Boonstra uitgebracht en bevat zeven bijdragen op het terrein van de historische demografie en de computer. De vierde aflevering bevat weer een 'dwarsdoorsnede' van thema's, terwijl in de vijfde de handelingen zijn opgenomen van de Leidse conferentie over geautomatiseerde archivering en ontsluiting van historische data (april 1990).

Dezelfde vereniging had een belangrijk aandeel in de sessie *Historical information systems* van het Tiende internationaal economisch historisch congres, dat zomer 1990 in Leuven is gehouden. *De papers* zijn onder dezelfde titel gepubliceerd door Leuven University Press. In september 1990 verscheen O. Boonstra, L. Breure en P. Doorn, *Historische informatiekunde* (Hilversum: Verloren, 1990) waarin voor het eerst de verschillende aspecten van het opbouwen en analyseren van zowel kwantitatieve als kwalitatieve bestanden systematisch worden besproken.

Terug naar het historisch data archief. De gecomputeriseerde bestanden worden thans door talloze ijverige onderzoekers op hun eigen pc's of op universitaire *mainframes* opgebouwd en bewaard. Meestal worden deze gegevens slechts in een gesynthetiseerde of geanalyseerde vorm gepubliceerd. Eigenlijk kan niemand nagaan of de bewerkingen correct zijn uitgevoerd. De historische kritiek — vanouds een wezenlijk bestanddeel van het historisch methodologisch apparaat — raakt dus aardig in de knel. En wat gebeurt er met de ruwe gegevensbestanden na publikatie van de onderzoeksresultaten? Weinig of niets. Omdat deze bestanden verspreid zijn opgeslagen is deze waardevolle informatie slecht toegankelijk voor derden. De bestanden lopen groot risico na verloop van tijd te worden opgeruimd. De onderzoekers kunnen uit het vak gaan. De bestanden kunnen kwijtraken.

Het doel van het onlangs opgerichte Nederlands historisch data archief is de efficiëntie en de kwaliteit van werken in ons historisch wereldje structureel te verbeteren. In de eerste plaats moet het archief gaan werken als een centraal administratiekantoor van in Nederland opgebouwde en in opbouw zijnde kwantitatieve en kwalitatieve databases. Dan kan meteen nagegaan worden of we geen dubbel werk doen. Hergebruik van bestaande gegevens wordt bevorderd. Dit is onmiskenbaar een uiterst nuttige activiteit. De opbouw van deze catalogus is niet eenvoudig maar wel mogelijk.

Het belangrijkste werk van het data-archief zal zijn historische databestanden metterdaad te verwerven en ze voor consultatie beschikbaar te stellen. Dat klinkt eenvoudiger dan het is. Allereerst zijn er problemen in de verwervingssfeer, zoals het auteursrecht en bereidheid van onderzoekers (en hun instellingen) de databestanden over te dragen. De onderzoekscultuur van historici kent een zekere immobiliteit van themata. Zij wordt nogal geregeerd door het fenomeen van 'mensenlevensprojecten' en de natuurlijke angst dat anderen met de moeizaam verworven gegevens gaan lopen. Het op de eigen gegevens zitten is niet altijd irrationeel. Kortom, de voordelen van het overdragen van gegevens moeten opwegen tegen de nadelen van het afstaan ervan.

De vraag is natuurlijk: zijn voorde individuele onderzoeker die voordelen inderdaad groter dan de nadelen? Hoeft het NHDA inderdaad slechts de poorten te openen om grote aantallen 'donoren' te ontvangen? Het *Eindverslag* maakt dit niet echt duidelijk (51). Impliciet wordt de vergelijking gemaakt met de inderdaad bestaande praktijk van overdracht van particuliere archieven aan openbare archiefbeheerders (40). Er zullen zeker instellingen zijn (URC's, facultaire beheerders van computers bijvoorbeeld) die met historische databestanden zitten die nooit meer worden gebruikt. Bij particulieren zal de praktijk ingang moeten vinden dat nabestaanden in de pc kijken of er iets voor het NHDA bij zit. Een codicil zou dan niet gek zijn, lijkt me. We zullen ons testament moeten wijzigen, want dit is een goede zaak.

Mooier zou het zijn, als het NHDA geld zou kunnen bieden voor de te verwerven bestanden. Hierover wordt in het rapport niet gerept. De kans op snellere overdracht dan het moment van overlijden van de onderzoeker stijgt daarmee aanzienlijk, want met het geld kan de onderzoeker weer nieuwe bestanden gaan aanmaken. Maar het NHDA zit met het probleem of afnemers ook bereid zijn een bedrag te betalen voor gebruik. Het prefereert een zo goedkoop mogelijke entree tot de gegevens (34-35). Voorlopig wordt daarom geredeneerd op basis van vrijwillige overdracht om niets. Zouden schenkers echter geen speciale gebruiksrechten kunnen krijgen? Dat zou het aanbod van bestanden positief beïnvloeden.

In enkele gevallen — zo denkt het NHDA — moet er met een stok achter de deur worden gewerkt. Instanties die historisch onderzoek subsidiëren zouden van hun uitvoerders moeten eisen dat aangelegde bestanden na afloop van het onderzoek bij het NHDA gedeponeerd worden (52). Op zich kan men zich de redelijkheid van een dergelijke eis voorstellen, maar er zitten toch wel wat haken en ogen aan. Kan de SHO dit verplicht stellen? Zo ja, dreigt dan niet rechtsongelijkheid met facultaire en andere onderzoekers? Wie bepaalt wanneer het onderzoek beëindigd is?

Problemen genoeg dus, maar het veld kennende mag men wel het vertrouwen hebben dat er een behoorlijk aanbod van bestanden los zal komen. Het NHDA zal vervolgens met deze bestanden heel wat meer doen dan ze op een droge plank leggen en ze aan voorbijgangers ter inzage geven. Immers, de individuele onderzoeker weet dan misschien zelf wel hoe zijn of haar bestand in elkaar zit, de potentiële gebruiker moet er een adequate beschrijving bij geleverd krijgen. Deze essentiële bestandsinformatie zal interactief toegankelijk zijn voor gebruikers.

Ook zullen de databestanden zelf aan gebruikers beschikbaar gesteld worden, deels *on-line* via het SURFnet en deels *off-line* op magneetband of anderszins. Dat gaat niet zonder een vrij bewerkelijke verwerkingsfase. De aangeleverde bestanden zullen geconverteerd, gestandaardiseerd en op (technische) gebreken gecontroleerd moeten worden. Sommige databestanden zijn opgebouwd met gecompliceerde invoerprogramma's, die het de onderzoeker mogelijk maken direct vanuit de bronnen te werken. Die moeten ook worden gearchiveerd. Vaak zal het NHDA aan het aangeleverde bestand informatie moeten toevoegen en de structuur van het bestand

moeten aanpassen. Voor dit werk is gespecialiseerd personeel nodig. Bovendien moet er een flink geheugen beschikbaar zijn.

Ter bestrijding van de kosten van dit project zijn met succes een aantal subsidie-aanvragen ingediend. Het ziet ernaar uit dat het geheugen bij de Koninklijke Nederlandse akademie van wetenschappen geplaatst wordt (c. q. het Steinmetz archief, waar ook sociaal-wetenschappelijke bestanden zijn ondergebracht), terwijl de documentering en verwerking aan de Rjksuniversiteit Leiden zal gaan plaatsvinden. Het is te hopen dat aldus eindelijk een expertisecentrum van de grond zal komen zoals dat in het buitenland op vele plaatsen reeds is ontstaan.

P. M. M. Klep

J. J. Seegers, *Economisch-historische gewijzer. Een gids voor het bronnen- en literatuuronderzoek van de Nederlandse economische geschiedenis* (NEHA-series V, 3; Amsterdam: NEHA, 1990, 233 blz, ISBN 90 71617 26 2).

Zij die vandaag de dag als onderzoeker in spe het terrein der geschiedenis of onderdelen daarvan betreden, raken geconfronteerd met—zo niet beduusd door—de overvloed van hulpmiddelen en publikaties. Volstond vroeger nog het *Apparaat* van Romein en Haak — hoewel de economische geschiedenis daarin niet ruim was bedeed —, nu eisen de groei en diversificatie van de voorraden vakliteratuur en hulpmiddelen gespecialiseerde gewijzers. In het geschiedwetenschappelijk bedrijf blijkt het voorraadbeheer dus steeds hogere eisen te stellen, op straffe van moeizame toegankelijkheid. Dit geldt niet alleen de student, aio of oio waarvoor Seegers zijn gids primair bestemd, ook voor de gevestigde onderzoeker kan een gids als *aide-mémoire* dienen. Dit klemt te meer omdat eveneens in de hulpwetenschappen en in de bronnen een sterke diversificatie is opgetreden. Aan de hulpwetenschappen hebben zich theoretische (economie, geografie, demografie) en onderzoekstechnische (statistiek, archeologie, kartografie) toegevoegd. De opmars van de kwantificatie heeft gezorgd voor een uitbreiding van de geëxploreerde bronnensoorten en voor nieuwe eisen aan de bronnenkritiek; tevens blijken figuratieve en mondelinge bronnen van belang.

De door Seegers gepresenteerde gids weerspiegelt deze toegenomen complexiteit van het literatuur- en bronnenheuristiche veld. Het boek bevat een bibliografie- en een bronnendeel. Het eerste deel omvat inleidingen tot en bibliografieën betreffende onderdelen van het vak; idem inzake hulpwetenschappen (metrologie en numismatiek), verwante historische terreinen (historische geografie en kartografie, historische demografie, industriële archeologie, techniekgeschiedenis) en economie en statistiek. Ook encyclopediën en biografische woordenboeken zijn opgenomen. De geboden gegevens strekken zich tevens uit tot de algemene, de sociale en de urbane geschiedenis en buitenlandse publikaties.

Het bronnengedeelte geeft literatuur over de archivalische bronnen voor de economische geschiedenis, inclusief broncommentaren en bronnenedities van middeleeuwen tot nu toe. Ook vindt de gebruiker gegevens over en gidsen tot archiefbewaarplaatsen, zowel van de overheid als particuliere. Daarnaast onderscheidt de gids gedrukte en literaire bronnen: bibliografieën en catalogi van in het verleden zowel als recent verschenen boeken, van dag- en weekbladen en andere relevante periodieken en couranten, van pamfletten en plakaten, alsook ingangen op overheidspublicaties, provinciale bibliografieën en ingangen op statistische publicaties. Aansluitend vindt de lezer een overzicht van de bibliotheken die direct of indirect van belang zijn voor het economisch-historisch onderzoek en van catalogi van bibliothecaire (deel-)collecties. Ook bij archiefinstellingen en bibliotheken wordt aandacht gegeven aan buitenlandse c. q.